

ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ-ΜΕΤΑ-ΕΥ ΕΥΑΛΩΤΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ: Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΗΜΕΡΑΣ ΒΑΒΕΛ

Νίκος Γκιωνάκης¹, Αμίνα Μοσκώφ²

Με ένα υστερόγραφο του Ρένου Κ. Παπαδόπουλου³

¹ Ψυχολόγος, επιστ. υπεύθυνος του Κέντρου Ημέρας Βαβέλ

² Ψυχολόγος - ψυχοθεραπεύτρια, επιστ. συνεργάτρια του Κέντρου Ημέρας Βαβέλ

³ Καθηγητής Αναλυτικής Ψυχολογίας, Δ/ντής, Κέντρο για το Τραύμα, το Άσυλο και τους Πρόσφυγες, Πανεπιστήμιο του Έσσεξ (ΗΒ)

Στη μνήμη του Δ. Χονδρού

Εισαγωγή

Σε αυτό το κείμενο οι συγγραφείς περιγράφουν το έργο του Κέντρου Ημέρας Βαβέλ, αναφερόμενοι σε δύο διαφορετικά επίπεδα, στην καθημερινή κλινική πρακτική και στη θεωρητική προσέγγιση στην οποία βασίζεται (η προσέγγιση της Συνεργικής Θεραπευτικής Πολυπλοκότητας, Papadopoulos, 2021) και με την οποία η κλινική πρακτική παραμένει άρρηκτα συνδεδεμένη.

Το Κέντρο Ημέρας Βαβέλ

Το Κέντρο Ημέρας Βαβέλ (www.babeldc.gr) είναι δημόσια (όχι κρατική) μονάδα ψυχικής υγείας που χρηματοδοτείται και εποπτεύεται από το Υπουργείο Υγείας. Λειτουργεί στην Αθήνα (Πλ. Αμερικής, Κυψέλη) από το 2007 με ευθύνη της Συν-ειρμός ΑμΚΕ Κοιν. Αλληλεγγύης (www.syn-eirmos.gr) και η κύρια αποστολή του είναι η φροντίδα της ψυχικής υγείας αλλοδαπών που ζουν στη χώρα μας. Οι υπηρεσίες παρέχονται σε ενήλικες και παιδιά, ανεξάρτητα από το καθεστώς υπό το οποίο διαμένουν στη χώρα, την καταγωγή, το φύλο, την ηλικία, τη θρησκεία, κλπ. Ακολουθείται ένα κριτήριο αποκλεισμού που είναι η εξάρτηση από αλκοόλ ή/και ουσίες. Σε αυτήν την περίπτωση, οι άνθρωποι με το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό παραπέμπονται σε αντίστοιχες εξειδικευμένες υπηρεσίες.

Η ομάδα των εργαζόμενων του Βαβέλ είναι διεπαγγελματική και αποτελείται από ψυχιάτρους, ψυχολόγους- ψυχοθεραπευτές, παιδοψυχίατρο, εργοθεραπεύτρια, λογοθεραπεύτρια, κοιν. λειτουργό, νοσηλεύτρια, γλωσσικούς διευκολυντές/ντριες και διοικητικούς.

Για να καταστεί δυνατή η επίτευξη των στόχων του, επιχειρείται, κατά τη συνάντηση με κάθε άνθρωπο που αναζητά τις υπηρεσίες του Κέντρου, η δημιουργία ενός “οικείου χώρου” (περιλαμβάνεται η μέριμνα για τις υλικές συνθήκες διαβίωσης) ικανού ν’ αφουγκραστεί, να κατανοήσει, να υποστηρίξει κάθε άνθρωπο (άτομο, ζευγάρι, οικογένεια, ομάδα) που απευθύνεται στο Βαβέλ με αίτημα ψυχικής υγείας. Στον χώρο αυτό μπορεί να συγκροτηθεί/ συντεθεί το νόημα που έχει για το άτομο η απώλεια της πατρίδας και οι προσδοκίες για μια νέα ζωή σε ατομικό, οικογενειακό και κοινωνικό/ πολιτισμικό επίπεδο.

Έμφαση δίνεται στην *εξατομικευμένη προσέγγιση* και στο ατομικό σχέδιο φροντίδας που εκπονείται και προκύπτει ως αποτέλεσμα *διαπραγμάτευσης* μεταξύ του πλαισίου και του εξυπηρετούμενου. Κάθε φορά συγκροτείται, για την κάλυψη των αναγκών του, ένα δίκτυο επικεντρωμένο στον πελάτη.

Η πρόσβαση στο Βαβέλ δεν υπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες. Όποιος/ όποια θέλει μπορεί να απευθυνθεί με τον τρόπο που θεωρεί πιο πρόσφορο ο ίδιος/ η ίδια: μέσω τηλεφωνικής επαφής, με αυτοπρόσωπη παρουσία, διαμέσου άλλου επαγγελματία. Το αίτημα παραλαμβάνεται από μέλος της πολυκλαδικής ομάδας και στη συνέχεια προγραμματίζεται η πρώτη κλινική συνάντηση. Ο στόχος τόσο κατά την υποδοχή του αιτήματος όσο και κατά την πρώτη κλινική συνάντηση είναι το πλαίσιο να μπορέσει να συνδεθεί με τον άνθρωπο που ζητάει βοήθεια και αυτός να εγκαθιδρύσει μια σχέση με το Βαβέλ.

Κάθε αίτημα που υποδεχόμαστε λαμβάνει μια απάντηση, ακόμη κι όταν αυτή αφορά στην παραπομπή σε άλλη μονάδα. Στη βάση της παραδοχής ότι η ψυχική υγεία επηρεάζεται θετικά και αρνητικά από πληθώρα παραγόντων (κινδύνου και προστασίας), η πολυκλαδική ομάδα του Βαβέλ προσπαθεί να διατηρεί την ετοιμότητά της ώστε να ανιχνεύει (στο πλαίσιο της “εκτίμησης”) την ύπαρξη των παραγόντων αυτών και να επιδρά επ’ αυτών (στην κατεύθυνση της εφαρμογής των αρχών της προαγωγής της ψυχικής υγείας).

Αν και από την αρχή της λειτουργίας του το Βαβέλ είχε συμπεριλάβει στο πλαίσιο της αποστολής του την υποστήριξη όσων εργάζονται στο πεδίο μέσα από την οργάνωση δράσεων εκπαίδευσης, εποπτείας και διαπαιδαγωγικής συμβουλευτικής, από το 2014, όταν οι προσφυγικές ροές εντάθηκαν με την κλιμάκωση της κρίσης στην ευρύτερη περιοχή, το Βαβέλ έγινε αποδέκτης ακόμη περισσότερων αιτημάτων για εκπαίδευση και εποπτεία από επαγγελματίες και εθελοντές, εργαζόμενους τις περισσότερες φορές σε δημόσιους φορείς, ΜΚΟ και διεθνείς οργανισμούς. Η υποστήριξη

αυτή συνεχίζεται και αφορά σε όλες τις ειδικότητες που εμπλέκονται στο προσφυγικό πεδίο και όχι μόνο στους εργαζόμενους της ψυχικής υγείας.

Η θεωρία και η πράξη των εργαζόμενων στο Βαβέλ είναι το κύημα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των εργαζόμενων της δομής και της στενής συνεργασίας τους με το Centre for Trauma, Asylum and Refugees (CTAR) του Πανεπιστημίου του Essex και, ιδιαίτερα, με τον διευθυντή του, Καθηγητή Ρένο Παπαδόπουλο.

Η συνάντηση αυτή, που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη φιλοσοφία του Βαβέλ, αποτυπώθηκε τόσο σε σειρά δημοσιεύσεων (βλ. για παράδειγμα, Γκιωνάκης, 2012· Gkionakis & Stylianidis, 2016· Gionakis, 2016· Καραβέλλα & Γκιωνάκης, 2016· Alexia et al., 2017· Παπαδόπουλος & Γκιωνάκης, 2018· Womersley et al., 2018· Στυλιανίδης, 2020) όσο στο εγχειρίδιο “Ψυχοκοινωνικές Διαστάσεις της προσφυγικής συνθήκης. Συνεργική προσέγγιση” (Παπαδόπουλος et al. 2019) που προσπαθεί να συνοψίσει το εννοιολογικό πλαίσιο των παρεμβάσεων του Βαβέλ.

Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση κατέστη επιτακτική μια ανάγκη αναστοχασμού και συνειδητοποίησης του επιστημολογικού πλαισίου, των “χαρτών” που χρησιμοποιούνται για την πλοήγηση στην εργασία στο προσφυγικό πεδίο. Με τη σειρά του, ο αναστοχασμός οδήγησε στην επανεξέταση του τρόπου σκέψης, όπως αυτός αποτυπώνεται στη γλώσσα που χρησιμοποιείται και εντέλει διαμορφώνει (ίσως δε - κατά περίπτωση - περιορίζει) την καθημερινή θεωρία και πρακτική στην εργασία με τους πρόσφυγες.

Αυτή η ανάγκη οδήγησε στην εργασία της απαρίθμησης και αποσαφήνισης μεταξύ των διαφορετικών προσεγγίσεων, κάποτε αντιθετικών, αλλά, συνήθως, συμπληρωματικών μεταξύ τους. Η ανάγκη να εξετάσουμε τη γλώσσα με την οποία αλληλοεπιδρούμε στο προσφυγικό πεδίο κρίθηκε ιδιαίτερα αναγκαία μεν, ταυτόχρονα δε πολύπλοκη, γιατί αυτό το πεδίο συν-αποτελείται από υποκείμενα τα οποία δεν εντάσσονται εν συνόλω σε καμιά κατηγορία εγχειριδίων ψυχοπαθολογίας.

Οι προκλήσεις

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η διεπαγγελματική ομάδα του Βαβέλ κατά την επίτευξη του έργου της είναι ποικίλες και θα μπορούσαν να κατανεμηθούν σε τρεις κατηγορίες:

- (1)** Προκλήσεις σε σχέση με τους πρόσφυγες
- (2)** Προκλήσεις σχετικές με άλλους παρεμβαίνοντες
- (3)** Προκλήσεις σχετικές με το πλαίσιο

Ως προς το (1), αυτές οι προκλήσεις αφορούν όσα οι πρόσφυγες φέρνουν και εναποθέτουν στις υπηρεσίες αναζητώντας φροντίδα και υποστήριξη, ζητήματα που συνδέονται με (α) εμπειρίες τους πριν γίνουν πρόσφυγες, (β) δυσκολίες που σχετίζονται με την προσφυγική εμπειρία και (γ) προβλήματα που προέρχονται από την υποδοχή τους στη χώρα μας και τον τρόπο με τον οποίο τους παρέχεται βοήθεια (*aid induced problems*).

Ως προς το (2), οι προκλήσεις συνδέονται με (α) την έλλειψη συνεργασίας και συντονισμού μεταξύ των οργανισμών και των φορέων που παρέχουν υποστήριξη στους πρόσφυγες (ειδικά ο χώρος των διεθνών ΜΚΟ χαρακτηρίζεται από έντονο ανταγωνισμό), (β) τις διαφορετικές “κουλτούρες” και προσεγγίσεις που οι παρεμβαίνοντες υιοθετούν και πολλές φορές δύσκολα συναντιούνται μεταξύ τους (με σχεδόν μοναδική εξαίρεση την έμφαση που όλοι δίνουν αποκλειστικά σε “τραυματοκεντρικές” λογικές και πρακτικές, βλ. στη συνέχεια), (γ) την άκριτη / μηχανιστική μεταφορά και εφαρμογή πρακτικών που ίσως είναι κατάλληλες και αποτελεσματικές σε άλλα πλαίσια και διαφορετικές πραγματικότητες, αλλά όχι στη δική μας (για παράδειγμα, δεν λαμβάνεται υπόψη ότι η Ελλάδα είναι μια ευρωπαϊκή χώρα, μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με συγκεκριμένο επίπεδο οργάνωσης των αποκρίσεων, κ.λπ. και όπου, ίσως, δεν μπορούν να εφαρμοστούν πρακτικές που έχουν με επιτυχία εφαρμοστεί σε άλλες χώρες, οι οποίες βρίσκονται σε άλλες ηπείρους με τελείως διαφορετική οργάνωση κοκ), τη βραχύχρονη, πολλές φορές, διάρκεια των παρεμβάσεων (υπό τη μορφή πρότζεκτ με πολύ συγκεκριμένους στόχους) ανεξάρτητα από τις ανάγκες που υπάρχουν, την ασυνέχεια και την αποσπασματικότητα των παρεμβάσεων ή ακόμη και την έλλειψη συνάφειας με το πεδίο και (ε) την έλλειψη εμπειρίας και τεχνογνωσίας των εργαζομένων στο πεδίο σε ζητήματα που αφορούν στις ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της προσφυγικής εμπειρίας και την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας που έχει ως συνέπεια την υιοθέτηση υπεραπλουστευτικών και μανιαϊστικών προσεγγίσεων του φαινομένου και την εφαρμογή αντίστοιχων πρακτικών που πολλές φορές συγχέουν την αλληλεγγύη με μια στρεβλή άποψη περί φιλανθρωπίας.

Τέλος, ως προς το (3), οι προκλήσεις αφορούν σε “μεταβλητές πλαισίου”, δηλαδή, (α) στις εφαρμοζόμενες πολιτικές υποδοχής και ένταξης προσφύγων (άρα, την ύπαρξη/ανυπαρξία αντίστοιχων σχεδίων δράσης), (β) στην πορεία εφαρμογής διεθνών συμφωνιών (όπως η κοινή δήλωση ΕΕ-Τουρκίας του 2016) και τις επιπτώσεις στη διαμόρφωση του φαινομένου, των αντιδράσεων των εμπλεκόμενων κλπ, (γ) στον ρόλο των διεθνών ΜΚΟ ως διαμορφωτών των “όρων του παιχνιδιού”, (δ) στο “κλίμα” που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία (ξеноφοβία, αποδοχή, επιφυλακτικότη-

τα), και, τέλος, σε άλλες, που είναι ειδικότερες (όπως, για παράδειγμα, η ευκολία ή μη εξεύρεσης διαμερισμάτων για τη φιλοξενία προσφύγων) ή γενικότερες (όπως, για παράδειγμα, η γραφειοκρατία που μπορεί να παρακωλύει την άσκηση δικαιωμάτων από τους πρόσφυγες).

Όλες αυτές οι προκλήσεις συνθέτουν μια αρκετά πολύπλοκη πραγματικότητα και επηρεάζουν (σε αρκετές περιπτώσεις καθορίζουν) ακόμη και την κλινική εργασία (με την έννοια της εξατομικευμένης υποστήριξης ενός συγκεκριμένου ανθρώπου).

Το φαινόμενο που έχουμε αποκαλέσει “ευαλωτοποίηση” (Gionakis, 2019, σ. 3), ίσως, μπορεί να δείξει τη σύνδεση γενικού-ατομικού που συζητάμε. Με αυτόν τον όρο αναφερόμαστε στο φαινόμενο κατά το οποίο ένας άνθρωπος αποκτά πρόσβαση στα δικαιώματά του (θεμελιώδη, προσφυγικά, αιτούντος άσυλο) μόνο αν έχει την πιστοποίηση του ευάλωτου. Με άλλα λόγια, αυτό που συμβαίνει στην πράξη είναι πως πολλοί πρόσφυγες έχουν υποστήριξη για να καλύψουν βασικές τους ανάγκες μόνο αν πάρουν την ταμπέλα του ευάλωτου: η προτεραιοποίηση της εξέτασης του αιτήματός τους για άσυλο, η οικογενειακή επανένωση, η άρση του γεωγραφικού περιορισμού (που αφορά στο δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας), η μετακίνηση από μια δομή (μαζικής) φιλοξενίας σε ένα διαμέρισμα, η συνέχιση της παραμονής σε ένα διαμέρισμα μετά τη λήξη του προβλεπόμενου χρονικού διαστήματος, συνδέονται με την ευαλωτότητα. Η ίδια η ευαλωτότητα εκτιμάται ως ένα χαρακτηριστικό του ατόμου (συχνά δε μόνιμο) κι όχι ως αυτό που τις περισσότερες φορές πραγματικά είναι, δηλαδή το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμου και περιβάλλοντος (στο “περιβάλλον” συγκαταλέγονται και όσοι έχουν ρόλο παρόχου φροντίδας σε αυτούς τους ανθρώπους, άτομα, ομάδες, οργανισμοί). Το σημαντικό είναι πως, πολύ συχνά, για να μπορεί ένας άνθρωπος να έχει πρόσβαση και να ασκεί τα δικαιώματά του πρέπει να παραμείνει στη θέση του ευάλωτου, αλλιώς αυτή η πρόσβαση χάνεται.

Κατά κάποιον τρόπο, οι εργαζόμενοι που υποστηρίζουν τους πρόσφυγες βρίσκονται μπροστά σε μια βαθιά αντίφαση: από τη μια μεριά πρέπει να διαπιστώνουν και να πιστοποιούν την ευαλωτότητά τους, από την άλλη (θα έπρεπε να) τους βοηθούν να την ξεπεράσουν, αφαιρώντας έτσι τη δυνατότητα πρόσβασης σε βασικά δικαιώματα με άμεση συνέπεια, πολλές φορές, την επιδείνωση των συνθηκών ζωής τους.

Οι ίδιοι οι πρόσφυγες, προκειμένου να επιβιώσουν, τονίζουν εκείνες τις πτυχές τους που αναδεικνύουν την ευαλωτότητά τους και τους επιτρέπουν να έχουν πρόσβαση σε δικαιώματα (προνόμια, σύμφωνα με πολιτικό που ήταν αρμόδιος προ ολίγων ετών για την προστασία των προσφύγων),

προσπαθούν δε να παραμένουν σε αυτή τη συνθήκη κρίζοντας βαθμιαία μια ταυτότητα θύματος (βλ. στη συνέχεια), ώστε να συνεχίσουν να διατηρούν αυτή τη δυνατότητα.

Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή της παρουσίας, ως ενεργών παρεμβαινόντων, πολλών και διαφορετικών φορέων από όλο τον κόσμο. Κάθε ένας από τους φορείς, τις πρωτοβουλίες, τις οργανώσεις, κ.λπ. έφερε τη δική του οργανωσιακή κουλτούρα, επιχειρησιακή φιλοσοφία και πρακτική, τις αρχές, τις αξίες. Η επικοινωνία, η συνεννόηση μεταξύ των παρεμβαινόντων ήταν αρκετά δύσκολη σε πολλές περιπτώσεις, σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο. Παρά ταύτα, δεν τέθηκε ποτέ το ζήτημα της ανάγκης κατασκευής μιας επαγγελματικής ικανότητας, ένα είδος πολιτισμικής επάρκειας (cultural competence) που θα επέτρεπε τη συνεννόηση μεταξύ των φορέων. Αντίθετα, όπως συμβαίνει σε αυτές τις περιπτώσεις, γινόταν λόγος για την ανάγκη ύπαρξης αυτής της ικανότητας για να καταστεί δυνατή η συνεννόηση με τους πρόσφυγες (δηλαδή, ακόμη μια φορά, οι παρεμβαίνοντες εκλαμβάνονται ως “ανεξάρτητες μεταβλητές”, άρα με δεδομένη την ικανότητά τους να παρέχουν κατάλληλες υπηρεσίες).

Τα ερωτήματα που αναδύονται μπροστά σε μια τόσο πολύπλοκη πραγματικότητα συνδέονται, μεταξύ άλλων, με τα χαρακτηριστικά (προσόντα, δεξιότητες μα και κίνητρα, προσδοκίες) που πρέπει να κατέχουν οι εργαζόμενοι στο πεδίο, ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν όλες αυτές τις προκλήσεις και αντιφάσεις, τον ρόλο των φορέων που εμπλέκονται στη διαχείριση του φαινομένου, τις διαδρομές και τις προσεγγίσεις που θα ήταν καλό να υιοθετήσει κάποιος ώστε να διαμορφώσει μια επαγγελματική ταυτότητα που θα του επιτρέψει να ανταπεξέλθει τουλάχιστον με αξιοπρέπεια σε αυτές τις προκλήσεις.

Αυτά τα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να πραγματευτούμε στη συνέχεια, προσεγγίζοντάς τα μέσα από την οπτική της ψυχοκοινωνικής διάστασης της προσφυγικής συνθήκης και των συνδεδεμένων με αυτήν πραγματικοτήτων.

Θεωρούμε σκόπιμο, πριν προχωρήσουμε, να επισημάνουμε κάτι που σχετίζεται με όσα αναφέρονται έως αυτό το σημείο και συνδέονται με την επιλογή του ονόματος της μονάδας (“Βαβέλ”).

Είναι γνωστή η βιβλική ιστορία του *Πύργου της Βαβέλ* (στο Βιβλίο της Γένεσης, όπου η αναφορά στη Βαβέλ καταλαμβάνει μικρή έκταση, μόλις 9 στίχους), σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι, κινούμενοι από καλές προθέσεις, καταλήγουν, λόγω του ανταγωνισμού, της αλαζονείας, της αλλαγής του σκοπού, να μην μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους με αποτέλεσμα την Σύγχυση.

Η επιλογή του συγκεκριμένου ονόματος, λοιπόν, είχε ακριβώς αυτή τη σημασία: να υπενθυμίζει ότι πρέπει να είμαστε ταπεινοί, να έχουμε επίγνωση του κινδύνου να γίνουμε αλαζόνες με συνέπεια να μην κατορθώνουμε να συνεννοηθούμε μεταξύ μας, να διασπείρουμε σύγχυση. Η μονάδα, υπό αυτή την έννοια, θα πρέπει να μην γίνει “αρνητική” Βαβέλ.

Παραδοσιακές προσεγγίσεις, χάρτες, γλώσσα και ορολογία

Η παραδοσιακή, συνήθης προσέγγιση στο προσφυγικό, όπως αποτυπώνεται από την πλειοψηφία της βιβλιογραφίας, μπορεί να χαρακτηριστεί ως **τραυματοκεντρική** (Paradopoulos, 2007, σ. 302-303· Paradopoulos, 2021, σ. 31), περιγράφει, δηλαδή, την προσφυγική εμπειρία με όρους ψυχικού τραυματισμού και ευαλωτότητας. Η έμφαση στο τραύμα συμβαδίζει και με την ευρύτερη δημοφιλία αυτού του όρου σε χώρους και εκτός της ψυχικής υγείας, όπως είναι οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, η τέχνη, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αλλά και η καθημερινή γλώσσα.

Ο όρος *τραύμα* εμπεριέχει πολύ διαφορετικά νοήματα μεταξύ αυτών που τον χρησιμοποιούν, εντός και εκτός του χώρου ψυχικής υγείας, ενώ, ακόμα και εντός της ψυχαναλυτικής προσέγγισης, ο όρος χρησιμοποιείται με διαφορετικούς τρόπους από διαφορετικούς συγγραφείς, παραπέμποντας σε διαφορετικές στιγμές στο έργο του Freud (Freud, 1896, 1905, 1920, 1939) και των επιγόνων του (Ferenczi, 1955· Marty, 1980).

Παραμένει, ωστόσο, πολύ χρήσιμη η, μάλλον πιο συνηθισμένη, έννοια του όρου που αναφέρεται στο *ψυχικό πάγωμα*, το οποίο επιφέρουν οδυνηρά βιώματα παρεμποδίζοντας και περιπλέκοντας την ψυχική επεξεργασία που αυτά θα απαιτούσαν. Η εστίαση στη διερεύνηση του τραύματος τονίζει την ανάγκη να γίνει λόγος για την οδύνη, για το πλήγμα και για το αποτύπωμα που αφήνει στον ψυχισμό του υποκειμένου.

Από την άλλη μεριά, η προσπάθεια αντιμετώπισης των προκλήσεων και της κατανόησης των πηγών και των αδιεξόδων που τόσο συχνά δημιουργούνται στο πεδίο, οδηγεί στην προαναφερθείσα επανεξέταση της ορολογίας, της θεωρητικής προσέγγισης στην οποία αντιστοιχεί αυτή και στο είδος των σχέσεων που προωθεί.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονιστεί ότι η εργασία στο προσφυγικό πεδίο δεν αφορά στην παροχή ψυχοθεραπείας και ψυχιατρικής στήριξης, αλλά (κυρίως) σε υπηρεσίες άλλων επαγγελματιών, όπως νομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, εργασιακοί σύμβουλοι, σύμβουλοι ένταξης κ.α. Έτσι, λοιπόν, προκύπτει η ανάγκη για την κατανόηση της προσφυγικής εμπειρίας

σε μη ψυχοθεραπευτικά πλαίσια, που, όμως, και αυτά απαιτούν μια αλληλεπίδραση, η οποία οφείλει να είναι υποστηρικτική και διευκολυντική.

Η ανασκόπηση αυτή οδήγησε στη διαπίστωση ότι η τραυματοκεντρική προσέγγιση, στην πράξη, συνδέεται με την **κουλτούρα της ευαλωτότητας**, δηλαδή, στην απόδοση στον πρόσφυγα μιας μόνιμης ταυτότητας θύματος που τον εγκλωβίζει σε μια παθητική θέση (Marlowe, 2010, σ. 186-188).

Παραδόξως, ενώ αρχικά η ταυτότητα αυτή αποδίδεται με στόχο την προώθηση των δικαιωμάτων του, εν τοις πράγμασι, αυτή η οπτική οδηγεί στον εγκλωβισμό του ίδιου, αλλά και των εργαζόμενων που προσπαθούν να τον στηρίξουν. Από τη μια, ο πρόσφυγας εγκλωβίζεται στον ρόλο του παθητικού εσαεί θύματος, από την άλλη, ο εργαζόμενος στον ρόλο του σωτήρα, ο οποίος, όμως, ως σωτήρας, είναι θέμα χρόνου να αποτύχει και να αποσυρθεί, αν όχι κυριολεκτικά, σίγουρα ψυχικά.

Επιπλέον, η προσέγγιση αυτή (οι πρόσφυγες αποκλειστικά ως τραυματισμένα και ευάλωτα άτομα) αποσιωπά ή παραβλέπει τον καθοριστικό ρόλο που παίζουν πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν το ευρύτερο πλαίσιο, αποσιώπηση που οδηγεί σε ελλιπή κατανόηση της κατάστασης και των δυνατοτήτων διαχείρισής της, ενώ αδυνατεί να προλάβει τα αδιέξοδα που οδηγούν νομοτελειακά στην αποτυχία των παρεμβάσεων (Papadopoulos, 2010, σ. 30).

Ο φαύλος κύκλος της απώλειας της πολυπλοκότητας και οι πωλώσεις

Τα παραπάνω μπορούν να γίνουν κατανοητά ως τα αποτελέσματα πολωμένων θέσεων που επιστρατεύονται εν μέσω μιας κρίσης, κοινωνικής, πολιτικής, αλλά και με προσωπικό αντίκτυπο. Όλες οι εμπλεκόμενες πλευρές, εργαζόμενοι και πρόσφυγες, συμμετέχουν βιώνοντας πολύ έντονα συναισθήματα και καταστάσεις. Το επειγόν των αιτημάτων, το αδιέξοδο (ψυχικό και πολιτικό), η μη προφανής αιτία κάποιων συμπεριφορών ζητούν απαντήσεις με, πολλές φορές, μοναδικό εργαλείο εκ μέρους του εργαζόμενου, τη δυνατότητά του για ανθρώπινη ψυχική επαφή.

Εν μέσω μιας κρίσης, πολύ συχνά, ο τρόπος αντίληψης όσων εκτίθενται σε αυτήν, αλλοιώνεται από την απώλεια της δυνατότητας κατανόησης της πολυπλοκότητας. Η αλληλεπίδραση τείνει να βασίζεται σε απλουστευτικές θέσεις (για παράδειγμα, σωτήρας - εργαζόμενος απέναντι σε έναν πρόσφυγα - θύμα) και, ενώ προσπαθεί να απαντήσει στην κρίση και στις απαιτήσεις της, προκαλεί ένα αδιέξοδο στη βάση της ελλιπούς κατανόησης της κατάστασης (Papadopoulos, 2011, σ. 212).

Με άλλα λόγια, οι πρόσφυγες γίνονται αντιληπτοί μόνο ως θύματα που πρέπει να διασωθούν, βρισκόμενοι σε μια μόνιμα παθητική θέση. Ταυτόχρονα, οι εργαζόμενοι γίνονται αντιληπτοί ως "σωτήρες" που θα πρέπει να παράξουν μαγικές λύσεις, διασώζοντας άτομα που στερούνται δικών τους δυνατοτήτων.

Η διχοτόμηση («πόλωση» είναι ο όρος που χρησιμοποιεί ο Παπαδόπουλος) οδηγεί νομοτελειακά σε μια ματαίωση, επειδή οι "σωτήρες", παρά τις υπεράνθρωπες, πολλές φορές, προσπάθειες, δεν καταφέρνουν ποτέ να κάνουν θαύματα στο προσφυγικό πεδίο, όπου τα προβλήματα είναι μακροχρόνια και η απογοήτευση παίρνει τη θέση της φαντασίωσης της παντοδυναμίας, συχνά με τη μορφή της απάθειας.

Η πιο συνηθισμένη έκφανση που παίρνει αυτό το αδιέξοδο στη λειτουργία μιας θεραπευτικής ομάδας είναι με τη μορφή μιας συνεχούς ταλάντωσης μεταξύ παντοδύναμης υπερπροσπάθειας και αποσυρμένης απάθειας.

Την ίδια στιγμή, η αρχικά παντοδύναμη υπερπροσφορά εκ μέρους των εργαζομένων έχει επιπτώσεις στη συμπεριφορά των προσφύγων, αφού αποθαρρύνει την ανάληψη πρωτοβουλιών και την επιστράτευση των δεξιοτήτων τους προς μια δημιουργικά συμβιβαστική προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα.

Η δεύτερη στιγμή της ταλάντωσης, όταν οι ματαιωμένοι ως προς τις παντοδύναμες δυνατότητές τους εργαζόμενοι τείνουν να υιοθετούν μια αποστασιοποιημένη στάση (αποφεύγοντας την ψυχική σύνδεση), ωθεί τους πρόσφυγες να γίνονται όλο και πιο απαιτητικοί, προκειμένου να ακουστούν. Αντιδρώντας σε αυτή την απαίτηση, οι εργαζόμενοι, με τη σειρά τους, γίνονται όλο και πιο αμυντικοί και ούτω καθεξής. Η άκρη του νήματος σε αυτό το σημείο έχει πια χαθεί, υποβιβάζοντας την αλληλεπίδραση σε ένα παιχνίδι "της γάτας με το ποντίκι".

Όλα τα παραπάνω φαινόμενα, παράγωγα των πολώσεων στη σκέψη, έχουν συγκεκριμένες επιπτώσεις στη λειτουργία της διεπαγγελματικής ομάδας, κάποιες φορές δημιουργώντας τόσο μεγάλα αδιέξοδα, σε σημείο να διακυβεύεται όχι μόνο η καλή λειτουργία αλλά και η ίδια η ύπαρξη της δομής που παρέχει φροντίδα.

Ποιος είναι ο/η πρόσφυγας

Η επανεξέταση των θεωρητικών προσεγγίσεων μέσα από τις οποίες γίνεται αντιληπτή η προσφυγική συνθήκη αναδεικνύεται ως επιτακτική προς αποφυγή των τόσο συχνών αδιεξόδων που συναντάμε στο προ-

σφυγικό πεδίο. Η ανάγκη αυτή μας επιστρέφει στην αφετηρία, όπου όλα οφείλουν να τεθούν από την αρχή, ακόμα και σε οντολογικό επίπεδο, διατυπώνοντας το ερώτημα: “ποιος είναι ο πρόσφυγας;”

Πώς μπορούμε να μιλήσουμε για τον πρόσφυγα και τα χαρακτηριστικά του χωρίς να τον χάσουμε ως πρόσωπο, χωρίς να υποπέσουμε σε γενικεύσεις, ειδικά όταν διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει μια ενιαία και ομοιογενής συνθήκη; Πώς μπορούμε να αποφύγουμε στερεότυπα που δεν είναι μόνο άστοχα, αλλά εγκλωβίζουν πρόσφυγες και εργαζόμενους σε αδιέξοδες σχέσεις;

Η εμπειρία στο πεδίο, αλλά και η μελέτη της βιβλιογραφίας, οδηγεί στη διαπίστωση ότι το μοναδικό στοιχείο που, εξ ορισμού, μοιράζονται όλοι οι πρόσφυγες και μετανάστες είναι η απώλεια του οικείου χώρου. Κανένα άλλο στοιχείο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένο στην περιγραφή της προσφυγικής εμπειρίας. Ούτε το τραύμα, ούτε η ευαλωτότητα, ούτε η φτώχεια, ούτε μια συγκεκριμένη κατάσταση στη χώρα καταγωγής (Papadopoulos, 2002, σ. 9).

Ακούσια αποικεσία

Επιθυμώντας να αποφευχθεί κάθε γενίκευση, γεννιέται η ανάγκη ενός καθαρά περιγραφικού όρου με κυριολεκτικές και ψυχικές διαστάσεις. Προτείνεται ο όρος **ακούσια αποικεσία** (στην αγγλική γλώσσα “involuntary dislocation”) για να περιγράψει την κατάσταση εκείνη κατά την οποία, λόγω διαφόρων μορφών αντιξοότητας, οι άνθρωποι δεν είναι πλέον σε θέση να βιώσουν τον χώρο τους ως βιώσιμο, ενώ, εάν είχαν επιλογή, δεν θα είχαν εγκαταλείψει αυτό τον χώρο (Papadopoulos, 2021, σ. 38).

Όμως, τι έχει απολέσει εκείνος ή εκείνη που έχει χάσει τον οικείο του χώρο; Ο Ρένος Παπαδόπουλος έχει ορίσει τον οικείο χώρο ως ένα σύνολο αλληλεξαρτώμενων σχέσεων που υφίσταται μέσα στον χώρο (φυσικό, κοινωνικό, γεωγραφικό) και στον χρόνο (επαναλήψεις, κυκλικότητα, διαχρονικότητα) και έχει απτές, αλλά και αφηρημένες διαστάσεις (Papadopoulos, 2002, σ. 19).

Η απώλειά του, παρόλο που σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικά υποκείμενα, συνιστά πάντα έντονη πηγή δυσφορίας και εσωτερικής σύγχυσης, σε συνειδητό και σε ασυνείδητο επίπεδο. Η σύγχυση αυτή περιγράφεται με τον όρο **νοσταλγικός αποπροσανατολισμός** και εννοείται ως μια φυσιολογική, αναμενόμενη αντίδραση σε μη φυσιολογικές συνθήκες. Χαρακτηρίζεται από οδύνη, αίσθημα κενού, αβεβαιότητα, αίσθημα αποπροσανατολισμού, δυσφορία, έλλειψη εμπιστοσύνης,

αίσθημα απουσίας νοήματος, αίσθημα παγώματος και ευερεθιστότητα (Papadopoulos, 2002, σ. 15).

Ο όρος αυτός αντιπροτείνεται ως καταλληλότερος έναντι του ψυχικού τραύματος, γιατί αποφεύγει την παθολογικοποίηση, ενώ, συγχρόνως, αναγνωρίζει την επίπτωση που έχει η προσφυγική κατάσταση στο άτομο που τη βιώνει, αλλά και στους ανθρώπους με τους οποίους καλείται να αλληλοεπιδράσει.

Βεβαίως, ο όρος ψυχικό τραύμα παραμένει χρήσιμος, αλλά αποφεύγεται η ισοπεδωτική κατάχρησή του στην εργασία στο συγκεκριμένο πεδίο και, κυρίως, εκτός του ψυχοθεραπευτικού πλαισίου.

Επανασύνδεση με την πολυπλοκότητα

Ψυχοκοινωνική προσέγγιση και ανθρώπινα δικαιώματα

Η αποδέσμευση από τη χρήση δοσμένων διαγνωστικών όρων και γενικευμένων περιγραφών της προσφυγικής εμπειρίας ανοίγει τον δρόμο για μη τυποποιημένες παρεμβάσεις, που αντιλαμβάνονται την διαφοροποίηση μεταξύ των προσώπων. Πρόσωπα που εκφράζουν τον ψυχισμό τους, αλλά, ταυτόχρονα, δρουν μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλέγμα σχέσεων, μέσα σε μια δεδομένη πολιτική και ιστορική στιγμή. Η κατανόηση της προσφυγικής εμπειρίας ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των τριών αυτών παραγόντων (ψυχολογικός, διαπροσωπικός και κοινωνικό-πολιτικός) συνιστά την **ψυχοκοινωνική προσέγγιση**. Εδώ, το υποκείμενο, οι σχέσεις του και η αλληλεπίδραση αυτών βρίσκεται συνεχώς στο πρώτο πλάνο, χωρίς ποτέ να αποσιωπάται ο πολιτικός παράγοντας και οι συνθήκες που συν-διαμορφώνουν το βίωμα μέσα σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή (Παπαδόπουλος et al., 2019, σ. 40).

Η συμπερίληψη, όμως, του ατόμου ως συν-διαμορφωτή της προσωπικής του κατάστασης γεννά συνεχώς διλήμματα που έχουν επιπτώσεις σε καθημερινή βάση στην πρακτική στο πεδίο. Πιο συγκεκριμένα, το δίλημμα προέρχεται από τη συνεχή απαίτηση εκ μέρους του προσφυγικού συστήματος (υπηρεσίες ασύλου κ.α.) για αντικειμενικά στοιχεία που αποδεικνύουν την ευαλωτότητα και όχι για υποκειμενικά αφηγήματα. Έτσι, εργαζόμενοι (αλλά και πρόσφυγες) έχουν να αντιμετωπίσουν συνεχώς έναν υποβόσκοντα φόβο ότι η ανάδειξη του υποκειμενικού αφηγήματος κινδυνεύει να υποβιβάσει την ανθρώπινη οδύνη σε κάτι σχετικό και ότι κάτι τέτοιο αφενός θα είναι ασεβές, αφετέρου δεν θα είναι προωθητικό ως προς τα αιτήματα του ατόμου. Ο φόβος αυτός τείνει να ενισχύει τον

τραυματοκεντρικό λόγο και την περιγραφή των ατόμων που ζουν την προσφυγική εμπειρία ως υποκείμενα που φέρουν παθητικά και μόνιμα την ταυτότητα του θύματος (Παπαδόπουλος et al., 2019, σ. 41).

Το δίλημμα που υποβόσκει θα μπορούσε να εκφραστεί ως εξής: Αν εστιάσουμε μόνο στο άτομο, στην υποκειμενική εμπειρία, στη μοναδικότητα αυτής, ο φόβος είναι ότι αποσιωπάται η κοινωνικοπολιτική διάσταση και η διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αν εστιάσουμε μόνο στην κοινωνικοοικονομική συνθήκη, ο φόβος είναι ότι χάνουμε το υποκείμενο με το δικό του μοναδικό αφήγημα, τη δική του ξεχωριστή ιστορία και τις δικές του δυνατότητες για ψυχική επεξεργασία, πένθος και προσαρμογή.

Μέσα από την αλληλεπίδραση του Βαβέλ με το STAR επιχειρείται να διατυπωθεί μια θεωρητική πλαισίωση της πρακτικής στο πεδίο που συνδυάζει τα δυο αφηγήματα (ψυχοκοινωνική προσέγγιση και ανθρωπίνων δικαιώματα) ως συμπληρωματικά και όχι ανεξάρτητα, αποκομμένα το ένα από το άλλο. Αυτό σημαίνει ότι το ενδιαφέρον στρέφεται (α) στα αντικειμενικά γεγονότα που συνέβησαν στους ανθρώπους (αφήγημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων) και (β) στο πώς τα γεγονότα αυτά βιώθηκαν, μα και ποιες οι επιπτώσεις τους σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο - πώς δηλαδή οι άνθρωποι που εμπλέκονται (πρόσφυγες, εργαζόμενοι, κ.ά.) τοποθετούνται έναντι αυτών (ψυχοκοινωνικό αφήγημα).

Επιστροφή στην αντίληψη της πολυπλοκότητας: το Πλέγμα Αντιξοότητας

Η μη δυνατότητα γενίκευσης στο ερώτημα του ποιος είναι ο πρόσφυγας και η πρόθεση να γίνει το υποκείμενο αντιληπτό μέσα από την πολυπλοκότητα, τη μοναδικότητα και την ολότητά του οδήγησε τον Ρένο Παπαδόπουλο στη δημιουργία του **Πλέγματος Αντιξοότητας** (Papadopoulos, 2007, 2015, 2021· Παπαδόπουλος et al., 2019).

Το Πλέγμα Αντιξοότητας συνιστά ένα πλαίσιο εργασίας, το οποίο προσπαθεί να ενοποιήσει όλους τους παράγοντες που διαμορφώνουν την εμπειρία του εκτοπισμένου ατόμου, συστηματοποιώντας, παράλληλα, το σύνολο των πιθανών αντιδράσεων του από την έκθεση στην αντιξοότητα και (κυρίως) των επιπτώσεών της.

Ο σκοπός είναι μια κατανόηση των ανθρώπων που ζουν την προσφυγική εμπειρία ως άτομα που είναι θύματα συγκεκριμένων καταστάσεων, αλλά που η ταυτότητα τους δεν εξαντλείται στη μόνιμη θέση του θύματος, αφού παραμένουν ενεργά υποκείμενα.

ΠΛΕΓΜΑ ΑΝΤΙΞΟΟΤΗΤΑΣ Φάσμα επιπτώσεων, επακοούθων						
Επίπεδα	Αρνητικές Πήληγ, Βλάβη, Σύμπτωμα			Αναλλοιώτες		Θετικές Ανάπτυξη Από Αντιξοότητα (AAA) Adversity-Activated Development (AAD)
	ΨΔ PTSD	ΨΣ	ΦΑΠ ΝΑ	Αρνητικές	Θετικές Ανθεκτικότητα	
Άτομο						
Οικογένεια						
Κοινότητα						
Κοινωνία/ Κουβτούρα						

Πλέγμα Αντιξοότητας. (Παπαδόπουλος et al., 2019, σ. 98)

Εύρος αντιδράσεων στην αντιξοότητα

Στη στήλη των αρνητικών επιπτώσεων διακρίνονται τρεις υποκατηγορίες: η φυσιολογική ανθρώπινη οδύνη (μη παθολογική αντίδραση στην ανθρώπινη απώλεια), οι ψυχολογικές αντιδράσεις δυσφορικού στρες (που όμως δεν πληρούν τα κριτήρια για ψυχιατρική ή άλλη εξειδικευμένη παρέμβαση απ' όσες συνηθίζονται στο χώρο της ψυχικής υγείας) και οι ψυχιατρικές διαταραχές (με πιο συνηθισμένη τη Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες).

Στη στήλη των αναλλοίωτων επιπτώσεων περιλαμβάνονται όλες εκείνες οι ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά που παραμένουν αναλλοίωτα παρά την έκθεση στην αντιξοότητα. Τα θετικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες που παραμένουν αναλλοίωτες αναγνωρίζονται ως οι **ανθεκτικές λειτουργίες** του ατόμου (της οικογένειας, την ομάδας, της κοινότητας).

Στη στήλη των θετικών επιπτώσεων περιλαμβάνονται όλα τα θετικά χαρακτηριστικά, δεξιότητες και συνήθειες που αναπτύχθηκαν **μέσα από και λόγω** της έκθεσης στην αντιξοότητα. Όσο και αν η συμπερίληψη αυτής της στήλης γίνεται αρχικά αντιληπτή ως παράδοση, η εμπειρία στο πεδίο δείχνει ότι οι αντιξοότητες παρέχουν στα άτομα που τις βιώνουν όχι μόνο οδύνη, αλλά και ευκαιρίες να αναπτύξουν νέα θετικά χαρακτηριστικά, νέες ποιότητες της προσωπικότητάς τους.

Ο σχεδιασμός του πλέγματος ως θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο εργασίας δεν έχει την πρόθεση να αποτελέσει μια συγκεκριμένη τεχνική

(τεχνολογική παρέμβαση) εν είδει μιας ημι-τυποποιημένης συνέντευξης. Συνιστά, περισσότερο, ένα πλαίσιο εργασίας, το οποίο επιδιώκει να υπενθυμίζει τη μοναδικότητα και την πολυπλοκότητα των ποικίλων αντιδράσεων που παρουσιάζει ένα ενεργό υποκείμενο που δρα μέσα σε ένα σύνολο σχέσεων.

Το υγρό σαπούνι ως ιδεώδης «οικείος χώρος»

Σε μια πολυκλαδική ομάδα εποπτείας, στην οποία συμμετείχαν εργαζόμενοι σε ξενώνα ανηλίκων, η κοινωνική λειτουργός ζήτησε να μιλήσει για το πολύ δύσκολο κλίμα μεταξύ εργαζόμενων και φιλοξενούμενων, αλλά και μεταξύ των φιλοξενούμενων.

“Το στράβωμα στην ατμόσφαιρα”, όπως το περιέγραψε η κοινωνική λειτουργός, έφτασε στο αποκορύφωμά του με αφορμή το σαπούνι σε μορφή πλάκας που δόθηκε σε όλους τους φιλοξενούμενους μαζί με άλλα είδη ατομικής υγιεινής, αντί για σαπούνι σε υγρή μορφή που εκείνοι προτιμούσαν.

Το ζήτημα αυτό προκάλεσε την έντονη και επίμονη διαμαρτυρία ενός αριθμού φιλοξενούμενων, οι οποίοι, όταν δεν ικανοποιήθηκε το αίτημά τους, άρχισαν να φωνάζουν και να πετούν πράγματα, αλλά και τη βαθιά ματαίωση εκ μέρους των εργαζομένων που μοιράστηκαν συναισθήματα απογοήτευσης, αδικίας, αλλά και σύγχυσης.

“Τι ακριβώς είχε συμβεί; Πώς είναι δυνατό να μην αναγνωρίζονται οι προσπάθειές μας για τη φροντίδα τους και να επιμένουν σε μια ασήμαντη λεπτομέρεια;” αναρωτιόταν ένας φροντιστής.

Στην ομάδα έγινε προσπάθεια να κατανοηθεί η κατάσταση χρησιμοποιώντας τις έννοιες του **νοσταλγικού αποπροσανατολισμού** και της **απώλειας του οικείου χώρου**. Οι εργαζόμενοι μίλησαν περισσότερο για τις σχέσεις τους με τους ανήλικους, προσπαθώντας να ανακαλέσουν διαφορετικές στιγμές από την αλληλεπίδραση μαζί τους. Έγινε κατανοπτό ότι όλοι οι νέοι φιλοξενούμενοι μεταξύ 16 και 19 ετών ήταν για πρώτη φορά μακριά από το σπίτι τους. Μέσα από τη συζήτηση φανερώθηκε ότι μεταξύ εργαζομένων και φιλοξενούμενων υπήρχε αρκετά μεγάλη ψυχική απόσταση και οι εργαζόμενοι γνώριζαν ελάχιστα στοιχεία για τη ζωή των φιλοξενούμενων πριν από την προσφυγιά και για τη σχέση τους με την οικογένειά τους (για παράδειγμα, δεν γνώριζαν εάν οι γονείς των παιδιών ήταν εν ζωή και αν υπήρχε σταθερή επαφή μαζί τους).

Διατυπώθηκε η υπόθεση ότι τα παιδιά αυτά, που είχαν χάσει τον οικείο τους χώρο (εσωτερικευμένες σχέσεις με ανθρώπους, συνήθειες, πε-

ριβάλλοντα), βρίσκονταν στο μέσο μιας πολύ μεγάλης προσωπικής και κοινωνικής κρίσης και ένιωθαν τεράστια αβεβαιότητα για το μέλλον τους, ευερεθιστότητα, άγχος, σύγχυση αλλά και οδύνη (νοσταλγικός αποπροσανατολισμός).

Τα πολύ έντονα αυτά συναισθήματα - τα οποία όμως δεν είχαν ακόμα εκφραστεί ούτε είχαν γίνει αντικείμενο επεξεργασίας - προκαλούσαν κλίμα έντασης και πολώσεων στη σκέψη και στην έκφραση.

Στους ξενώνες, τα φαινόμενα έντονης αντιπαράθεσης για φαινομενικά δευτερεύουσας σημασίας αφορμές (παραδείγματος χάριν, κάποιο φαγητό, ρούχο, διεκδίκηση αλλαγής δωματίου) είναι πολύ συχνά. Έτσι και το σαπούνι πλάκα (που αναφέρθηκε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάμεσα σε άλλα παρόμοια) έγινε το ερέθισμα για την έκφραση της οργής και της απόγνωσης που υπέβασκε, χωρίς όμως μέχρι εκείνη τη στιγμή να έχει μπορέσει αυτό να αποτελέσει μια αφορμή για επικοινωνία και άνοιγμα. Το σαπούνι, δηλαδή, γινόταν αντιληπτό και από τις δυο πλευρές μόνο μέσα από την πολύ συγκεκριμένη απτή διάστασή του και όχι ως το έναυσμα για μια πιο συμβολική κατανόηση του νοήματός του, συνδεδεμένη με μια σειρά από απώλειες και μετατιθέμενα συναισθήματα. Κυρίως, δεν είχε ακόμα συνδεθεί με την υπόθεση ότι οι φιλοξενούμενοι ένιωθαν την ανάγκη να δουν τον εαυτό τους ως συν-διαμορφωτές του οικείου χώρου τους. Ίσως το υγρό σαπούνι να αντιπροσώπευε έναν ιδεώδη καινούργιο μοντέρνο χώρο που, με την τελειότητά του, θα αποκαθιστούσε κάτι από την απώλεια του παλιού, χωρίς, βέβαια, αυτό να γίνεται συνειδητό, όπως εξάλλου συμβαίνει με τις περισσότερες διαστάσεις του νοσταλγικού αποπροσανατολισμού.

Κάποια μέλη από την ομάδα των εργαζομένων εξέφρασαν την πρόθεσή τους να έρθουν πιο κοντά με τους φιλοξενούμενους και να μάθουν περισσότερα για αυτούς χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει ότι θα πίεζαν για βεβιασμένες εξομολογήσεις.

Στις επόμενες συναντήσεις εκείνοι οι εργαζόμενοι που είχαν εκφράσει την πρόθεση να έρθουν πιο κοντά μίλησαν για την προσπάθειά τους να γνωρίσουν καλύτερα τους ανήλικους και να καταλάβουν περισσότερο την εμπειρία τους τώρα, αλλά και πριν φτάσουν στην Ελλάδα. Ήδη αυτή η προσπάθεια είχε επιφέρει βελτίωση του κλίματος μέσα στον ξενώνα και πιο λειτουργική επικοινωνία. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα παραπάνω δεν έλαβαν χώρα μέσα στο πλαίσιο ψυχοθεραπευτικής συνεδρίας, αλλά στο πλαίσιο της καθημερινής αλληλεπίδρασης μέσα στον χώρο του ξενώνα. Οι εργαζόμενοι δεν αναφέρθηκαν άμεσα στους όρους και τις έννοιες **νοσταλγικός αποπροσανατολισμός** και **απώλεια του οικείου χώρου**.

Αντίθετα, κράτησαν αυτές τις έννοιες στον δικό τους νου και αυτές τους επέτρεψαν να συν-διαμορφώσουν έναν καινούργιο ψυχικό και φυσικό χώρο για τους φιλοξενούμενους της δομής.

Παρατηρήσεις

Σε αυτό το κείμενο προσπαθήσαμε να αναδείξουμε πτυχές της πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζουν την πραγματικότητα της εργασίας με πρόσφυγες, ιδιαίτερα δε, όσων άπτονται των ψυχοκοινωνικών διαστάσεων της προσφυγικής συνθήκης. Αξιοποιώντας την εμπειρία του Κέντρου Ημέρας Βαβέλ, σε συνδυασμό με τις θεωρητικές αναζητήσεις του Ρ.Κ. Παπαδόπουλου και την προσέγγιση της Συνεργικής Θεραπευτικής Πολυπλοκότητας που ο τελευταίος έχει αναπτύξει (Παπαδόπουλος, 2021), θίξαμε ορισμένα κρίσιμα, κατά την άποψή μας, ζητήματα, τα οποία με τη σειρά τους επισημαίνουν την ανάγκη για μια αλλαγή παραδείγματος - με τη σημασία που ο Τ. Κιην (1981, σ. 74 κ.ε.) είχε δώσει στον όρο- στη θεωρία και την πρακτική της εργασίας με πρόσφυγες. Ακολουθούν ορισμένες παραδοχές που, κατά τη γνώμη μας, επιτρέπουν να φανεί η κατεύθυνση που πρέπει να έχει το νέο παράδειγμα και οι έννοιες τις οποίες πρέπει να συμπεριλαμβάνει, πάντα υπό το φως της προσέγγισης της Συνεργικής Θεραπευτικής Πολυπλοκότητας:

- Η επανεξέταση της γλώσσας που χρησιμοποιείται στο προσφυγικό πεδίο και η απελευθέρωσή της από γενικεύσεις και παθολογικοποιήσεις επιφέρει μεγαλύτερη ελευθερία σκέψης. Πυξίδα σε αυτή την προσπάθεια αποτελεί το τρίπτυχο των εννοιών πολυπλοκότητα – μοναδικότητα -ολότητα.
- Κάθε πρόσφυγας είναι πολύπλοκος, εφόσον μαζί με τα τραυματικά βιώματα, που αφήνουν το αποτύπωμά τους, συνυπάρχουν εκείνες οι νησίδες του ψυχισμού του οι οποίες παραμένουν αναλλοίωτες, όπως κι εκείνες που έχουν συνεισφέρει στην ανάπτυξη νέων θετικών χαρακτηριστικών και ποιοτήτων μέσα από την έκθεσή του σε αντιξοότητες.
- Κάθε πρόσφυγας είναι μοναδικός, γιατί κάθε περίπτωση είναι ξεχωριστή και διαφορετική από τις άλλες. Αυτό σημαίνει ταυτόχρονα την παραδοχή πως καθένας δίνει τη δική του μοναδική απάντηση στις προκλήσεις της ζωής του.

Ταυτόχρονα, τον βλέπουμε μέσα στην ολότητα της εμπειρίας του, όχι μόνο του ψυχισμού, αλλά και την κοινωνική και την πολιτική της διάσταση,

αποφεύγοντας, έτσι, να παθολογικοποιήσουμε φυσιολογικές αντιδράσεις σε μη κανονικές καταστάσεις.

Μέσα από αυτή την οπτική γωνία, ο πρόσφυγας ως άτομο αναδεικνύεται ως ισότιμος συνομιλητής με τις δικές του δυνατότητες, σκέψεις, προσδοκίες, επιθυμίες, με άλλα λόγια, ύπαρξη. Αυτό επιτρέπει την αντίληψη μιας προσέγγισης ως συνεργικής (Παπαδόπουλος, 2019, σ. 94), μεταξύ ισότιμων δρώντων υποκειμένων και όχι μεταξύ σωτήρα και θύματος.

Οι πρόσφυγες γίνονται αντιληπτοί ως άτομα που δε χρήζουν διάσωσης (εκτός ίσως από την κυριολεκτική στιγμή της διάσωσής τους, για παράδειγμα, από ναυάγιο), αλλά στήριξης και διευκόλυνσης στην πρόσβαση. Πρόσβαση σε εξωτερικές δομές στήριξης που δικαιούνται και πρόσβαση σε εσωτερικές δυνατότητες που βρίσκονται ήδη εντός του ψυχισμού τους.

Την ίδια στιγμή, οι εργαζόμενοι απελευθερώνονται από το στερεότυπο του παντογνώστη θεραπευτή-σωτήρα, κατάλοιπο των αποικιοκρατικών σχέσεων μεταξύ χωρών της Δύσης και χωρών χαμηλού εισοδήματος (Low-income countries). Επιδιώκοντας μια συνεργική προσέγγιση, απαλλάσσουν τον εαυτό τους από μη ρεαλιστικές προσδοκίες στα όρια των μαγικών επιλύσεων και της απάθειας που ακολουθεί νομοτελειακά. Μπορούν να σταθούν δίπλα στους πρόσφυγες αναγνωρίζοντας την ετερότητά τους και τη δυνατότητά τους ν' αναζητήσουν και να κατασκευάσουν τα δικά τους νοήματα, τις δικές τους απαντήσεις στα βιώματα και τα όνειρά τους.

Θα ολοκληρώσουμε αυτό το κείμενο με την αφήγηση της περίπτωσης μιας γυναίκας που υποστηρίχθηκε από το Βαβέλ, ελπίζοντας ότι μέσα από αυτή θα μπορέσουμε να δείξουμε την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας που βιώνουν οι άνθρωποι, τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, τους τρόπους που οι ίδιοι και εμείς επιλέγουμε να τις αντιμετωπίσουμε.

Κλείνοντας: Τα ταξίδια της Νάιλα

[Την αφήγηση αυτής της ιστορίας την οφείλουμε στις συναδέλφους που εργάζονται στο Βαβέλ, δρ. Μαργαρίτα Καραβέλλα, ψυχολόγο, Δρ. Εύα Λεωνίδα, παιδοψυχίατρο, Εβίτα Πιταρά, ψυχολόγο (εθελόντρια). Δημοσιεύεται με την άδεια της Νάιλα (ψευδώνυμο)].

Η Νάιλα κατάγεται από ένα χωριό της Κεντρικής Αφρικής. Αναγκάστηκε να φύγει, καθώς η ζωή της εκεί κινδύνευε. Έκανε ένα πρώτο μεγάλο ταξίδι, από το χωριό της έως την Τουρκία και από εκεί στην Ελλάδα, όπου έφτασε στις αρχές του 2017. Ήταν μόνη, δεν είχε κλείσει τα 17.

Από το νησί στην Αθήνα, άστεγη, πολύ αδυνατισμένη, με δυσκολία έβρισκε να φάει. Ανακάλυψε πως ήταν έγκυος. Υπέφερε από επιάλτες και κρίσεις στις οποίες αναβίωνε τα βίαια γεγονότα από τα οποία η ίδια επέζησε, όχι όμως οι δικοί της, αναβιώσεις που την άφηναν σε μια κατάσταση φόβου και σύγχυσης. Ήθελε να ζητήσει βοήθεια αλλά δίσταζε “κι αν με πουν μάγισσα ή τρελή;”

Η Νάιλα έφερε στον κόσμο ένα κοριτσάκι. Στο μεταξύ, βρήκε στέγη σε έναν ξενώνα για έφηβες ασυνόδευτες ανήλικες αιτούσες άσυλο. Ήρθε στο Κέντρο Ημέρας Βαβέλ συνοδευόμενη από τη γυναίκα που για ενάμιση χρόνο υπήρξε επίσημα η επίτροπός της, ένα πολύ σημαντικό πρόσωπο αναφοράς γι’ αυτήν.

Τη βλέπαμε κάθε βδομάδα να προσαρμόζεται σε μία νέα πραγματικότητα, τόσο διαφορετική από αυτήν που είχε ζήσει στο χωριό της. ταυτόχρονα προσπαθούσε να επιβληθεί στις κρίσεις από τις οποίες υπέφερε και, παράλληλα, “έμπαινε” στον μητρικό της ρόλο.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα, η Νάιλα θρηνεί για όσους έχασε: μια πολύ αγαπημένη οικογένεια και τη μητέρα της, την οποία πάντα βοηθούσε στις δουλειές στα χωράφια και στο μεγάλωμα των μικρότερων αδελφών της.

Αυτές οι αναφορές της, καλές αναμνήσεις, τη βοηθούν να φροντίζει το μωρό της. Μητέρα και κόρη ανθίζουν θεαματικά. Η Νάιλα αναγνωρίζεται ως πρόσφυγας που δικαιούται διεθνή προστασία, ταυτόχρονα ενηλικιώνεται.

Ξαφνικά, από τη μια μέρα στην άλλη, παύει να δικαιούται πλέον να μένει στον ξενώνα, δεν δικαιούται πλέον την στήριξη της επιτρόπου της. Οι επιστολές και βεβαιώσεις από το Βαβέλ και από την κοινωνική υπηρεσία άλλου φορέα, με τις οποίες επισημαίνεται ότι χρειάζεται ακόμα πλαισίωση, δεν βρίσκουν ανταπόκριση απ’ όσους/ες έχουν ευθύνη και αρμοδιότητα σε αυτήν την περίπτωση.

Βρέθηκε πάλι άστεγη, άπορη, με την ευθύνη της κόρης της και του εαυτού της, σε μία πόλη που μόλις είχε γνωρίσει. Δεν είναι όμως τελείως μόνη. Αναρωτιόμαστε πώς να τη βοηθήσουμε, δυσκολευόμαστε. Η επίτροπος της παραστέκεται άτυπα για ένα διάστημα ακόμα, με πολλούς τρόπους. Μεταξύ άλλων, της μαθαίνει πρακτικά πράγματα, πώς να μπαίνει στο μετρό μαζί με την κόρη της, πώς να απευθύνεται στις υπηρεσίες που πρέπει, πώς να κλείνει ιατρικά ραντεβού.

Φιλοξενείται από δω κι από κει, από ομοεθνείς της που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση με αυτήν, μητέρες κι εκείνες. Βρίσκουν, η μια κάποιο επίδομα, στην άλλη στέλνουν λεφτά μακρινοί συγγενείς, η τρίτη δουλεύει

εσωτερική σε μια οικογένεια, ενώ οι φίλες της κρατούν το μωρό της. Ως Βαβέλ, η μικρή ομάδα που ήταν επιφορτισμένη με τη Νάιλα είχε αποφασίσει να συνεχίσει την ψυχοκοινωνική στήριξή της.

Μην βρίσκοντας λύσεις στα ζητήματα που είχαν προκύψει γι' αυτήν και την κορούλα της, η ομάδα (παιδοψυχίατρος, ψυχολόγος και μια εθελόντρια ψυχολόγος) αντιλαμβάνεται πως χρειάζεται να "βγει" από τα συνηθισμένα, με τις ατομικές ψυχοθεραπευτικές συνεδρίες να είναι μεν σημαντικές, αλλά από μόνες τους ανεπαρκείς. Χρειαζόταν να βρεθεί κάτι άλλο, η συνθήκη είχε προσλάβει επείγοντα χαρακτήρα. Στη λήψη της απόφασης καθοριστικό ρόλο παίζει η διαπίστωση που κάνει η ομάδα των θεραπευτριών σχετικά με τα θετικά χαρακτηριστικά που επιδεικνύει η Νάιλα, χαρακτηριστικά που είχε και εξακολουθεί να διατηρεί παρά την έκθεσή της στις αντιξοότητες: ο έμφυτος δυναμισμός της, κάτι το οποίο τη βοήθησε και η έντονη βούληση που είχε, που την έσπρωχνε να μην εγκαταλείπει τον αγώνα για μια καλύτερη ζωή.

Στις εβδομαδιαίες συναντήσεις της διεπαγγελματικής ομάδας του Βαβέλ συζητιόταν συχνά το τι θα μπορούσε να γίνει. Πηγή έμπνευσης στάθηκε, από τη μία αυτό που ήδη εφάρμοζαν η Νάιλα και οι γυναίκες που συμπαραστέκονταν η μία στην άλλη, από την άλλη πρακτικές από άλλες εμπειρίες: Προτάθηκε, λοιπόν, στην ίδια και σε άλλες μητέρες που παρακολουθούνταν στο Βαβέλ, να διαμορφωθεί μια ομάδα μητέρων μαζί με τα μικρά παιδιά τους, η οποία θα εστιαζόταν στη φροντίδα των παιδιών στο παρόν.

Σε αυτήν την ομάδα, που συναντιόταν μία φορά την εβδομάδα, δεν προσφερόταν συμβουλευτική γονέων με τη συνηθισμένη έννοια, ούτε καταβαλλόταν προσπάθεια επικέντρωσης στα τραυματικά βιώματα της καθεμιάς τους μπροστά στα παιδιά τους. Αντίθετα, αποφασίστηκε η έμφαση να δοθεί στην ανάδειξη όσων γνώριζαν από τα δικά τους βιώματα στην Αφρική για τη φροντίδα και εκπαίδευση των παιδιών τους, εμπλουτισμένα με όσα αντιλαμβάνονταν στην τωρινή πραγματικότητά τους και στην ανταλλαγή μεταξύ όλων, όσοι/ες συμμετείχαν στις συναντήσεις, για θέματα που οι ίδιες αποφάσιζαν ότι τις απασχολούσαν και ήθελαν να μοιραστούν, να συζητήσουν. Η Νάιλα αξιοποίησε τα χαρακτηριστικά που είχαν παραμείνει αναλλοίωτα και ενισχύθηκαν μέσα από τη πορεία της στην ομάδα, στην οποία ήταν ενεργό μέλος που έδινε στα υπόλοιπα μέλη, δεν έπαιρνε μόνο, και τους θύμιζε τη λειτουργία τους ως μητέρες από τη συγκεκριμένη κουλτούρα, φέρνοντας με σιγουριά την ανάμνηση των παραδόσεων μητρότητας της χώρας τους. Αυτή η σιγουριά που είχε να κάνει με το ότι εκείνη γνωρίζει εντός της τι είναι καλό για την κόρη

της είναι ένα στοιχείο που ενισχύθηκε μέσα από την θεραπεία της και την ομάδα, καθώς, όταν γέννησε την κόρη της, είχε δεχτεί έντονη κριτική από επισκέπτριες υγείας και νοσηλευτικό προσωπικό στο μαιευτήριο για τις ενέργειές της έναντι της κόρης της, βαπτίζοντας τις επικίνδυνες. Η σιγουριά ότι είναι μια αρκετά καλή μητέρα, δημιουργήθηκε μέσα από αυτό το δίκτυο σχέσεων.

Δύσκολες συνθήκες, δύσκολη ομάδα. Μεγάλο στρες. Συγκλονιστικές στιγμές θλίψης αλλά και χαράς, όπως με τη γιορτή στα γενέθλια του κάθε παιδιού... Μια ομάδα με τα πάνω και τα κάτω της.

Οι συνθήκες της πανδημίας, για άλλη μια φορά, επιδείνωσαν τα πράγματα για όλες, για τους πρόσφυγες και για εκείνες τις γυναίκες, οι οποίες ζούσαν πολύ απομονωμένες, εφόσον δεν επιτρεπόταν η διαζώσης συνάντηση. Για πάνω από έναν χρόνο, η επικοινωνία διεξαγόταν μέσω ψηφιακής πλατφόρμας, ενώ στα υπόγεια, στα οποία σχεδόν όλες έμεναν, το κακό σήμα σύνδεσης δεν τους επέτρεπε πάντα να συνδεθούν. Κρατήθηκε όμως η εβδομαδιαία συνάντηση, η οποία, παρά τις αντιξοότητες, έδειξε να συνιστά ένα σημαντικό σημείο αναφοράς για αυτές. Το εξέφραζαν, υπερήφανες για τις προσπάθειές τους να διατηρούν την αξιοπρέπειά τους, να χαίρονται όσο μπορούσαν τα παιδιά τους.

Ένα στοιχείο, όχι μόνο της Νάιλα, αλλά όλων των γυναικών στην ομάδα, που έκανε εντύπωση ήταν το ακόλουθο: ο σεβασμός που έδειχναν απέναντι στη ζωή. Δεδομένου ότι τα παιδιά τους είχαν προκύψει από εμπειρία βιασμού και κακοποίησης, ήταν ιδιαίτερα σημαντική η απόφασή τους να τα γεννήσουν και να τα κρατήσουν, δείχνοντας εμπιστοσύνη και σεβασμό στην έννοια της ζωής.

Ένα εξίσου σημαντικό στοιχείο της ιστορίας για όλη την ομάδα αποτελεί το γεγονός ότι το Βαβέλ πλήρωνε, αξιοποιώντας δωρεές ιδιωτών, τη συνδρομή της τηλεφωνικής σύνδεσης πολλών εξ αυτών, προκειμένου να εξασφαλισθεί η πρόσβαση στις συναντήσεις της ομάδας κατά τη διάρκεια της πανδημίας, διατηρώντας γέφυρες και κρατώντας ανοικτούς δίαυλους επικοινωνίας μ' αυτόν τον τρόπο, καθιστώντας την ομάδα σημείο αναφοράς (έναν οικείο χώρο). Ακόμα κι αν δεν έμπαιναν στην ομάδα, ήξεραν ότι η ομάδα και το Βαβέλ ήταν εκεί για εκείνες.

Κάθε μια προχωρούσε όπως μπορούσε, μερικές έφυγαν από την Ελλάδα, αλλά όχι από την ομάδα, όπως η Λάουρα με την οποία συνεχίστηκε η επαφή από τη χώρα στην οποία πλέον ζούσε. Έτσι και η Νάιλα, είκοσι ενός έτους πλέον με την κόρη της Άισα, 4 χρονών, έκανε κι αυτή το δεύτερο μεγάλο ταξίδι της, ηθελημένο αυτή τη φορά, σε μια άλλη ήπειρο όπου είχε πάρει άσυλο ο μόνος συγγενής που της είχε μείνει και ο οποίος

την βρήκε μέσα από τον Ερυθρό Σταυρό και δέχτηκε να την προσκαλέσει και να φιλοξενήσει μπτέρα και κόρη. Χαρά για μια καινούργια αρχή, θλίψη για ό,τι άφηνε εδώ. Αλλαγή που αποφάσισε με το μυαλό της, όπως είπε, έχοντας ζήσει τόσο δύσκολα στην Ελλάδα, στην οποία αμφέβαλε ότι θα μπορούσε να ζήσει, αλλά όχι με την καρδιά της. Οι αποχαιρετισμοί ήταν δύσκολοι.

Λίγον καιρό αφότου εγκαταστάθηκε στο νέο της σπίτι, η Νάιλα έστειλε στο Βαβέλ ευχές για τη γιορτή της μπτέρας, ευχές που συνόδευε με μια πολύ όμορφη εικόνα. Αρκετά αργότερα έστειλε μια φωτογραφία με την κόρη της να κάνει ποδήλατο. Ταυτόχρονα, εξέφραζε τη στεναχώρια της για τη μοναξιά που ένιωθε και την αισιοδοξία της για το μέλλον τους. Ανθρώπινα πράγματα...

Υστερόγραφο

Ρένος Παπαδόπουλος

Θεωρώ μοναδικό προνόμιο την ευκαιρία μου να συνεργάζομαι με το Βαβέλ (από το 2012) και το παραπάνω κείμενο αποτελεί μια μαρτυρία αυτής της εμπειρίας συνεργασίας: μια συνεργασία που, ως αποτέλεσμα, παράγει έναν συνδυασμό μιας σε βάθος εμπέδωσης της θεωρίας και μιας θεραπευτικής αποτελεσματικότητας σε υψηλό επίπεδο. Είναι, λοιπόν, τιμή μου που προσκλήθηκα να προσθέσω τα σχόλιά μου σε αυτό το κείμενο, ενώ, ταυτόχρονα, αποτελεί και μια ευκαιρία να αποδώσω φόρο τιμής στον Δημήτρη Χονδρό, πολύτιμο φίλο και ακάματο πυλώνα στήριξης για το Βαβέλ, ο οποίος τόσο πρόωρα μας άφησε.

Ήδη ο ίδιος ο τίτλος (“Βαβέλ”) αναφέρεται και μεταδίδει τις δυο πιθανές εκδοχές με τις οποίες μετανάστες, πρόσφυγες και άλλα ακούσια εκτοπισμένα άτομα έρχονται σε επαφή, όταν συναντώνται με Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας. Στη μια εκδοχή, οι άνθρωποι αυτοί θα νιώσουν αποπροσανατολισμένοι, καθώς οι διαφορετικές τους γλώσσες (και οι αφηγήσεις τους) μπερδεύονται μεταξύ τους (που είναι η μία σημασία του όρου, η Βαβέλ ως Σύγχυση). Στην άλλη εκδοχή, θα συναντήσουν μια πύλη προς εκείνη την κατανόηση που θα τους στηρίξει και θα τους συνοδεύσει στην αντιξοότητα και στην οδύνη που ζουν (που συνιστά τη δεύτερη σημασία του όρου, η Βαβέλ ως Πύλη προς τον Θεό). Ο ευαίσθητος και στοχαστικός τρόπος, με τον οποίο οι εργαζόμενοι στο Βαβέλ προσεγγίζουν την εργασία τους, επιτρέπει σε όλους όσοι απευθύνονται σε αυτούς να βιώσουν το δεύτερο, δηλαδή, να αποφεύγουν την κακοφωνία της σύγχυσης

των γλωσσών και, αντ' αυτού, να βιώνουν μια θετική, ριζικά επιδραστική εμπειρία που βασίζεται στην κατανόηση της οδύνης και του λόγου που την εκφράζει.

Η σύντομη αλλά περιεκτική αναφορά στην εργασία τους με τη Νάιλα αποτελεί μια μαρτυρία του ιδιαίτερου τρόπου με τον οποίο εργάζονται. Η Νάιλα βίωσε επαναλαμβανόμενη έκθεση σε ακραίες μορφές αντιξοότητας. Η ομάδα του Βαβέλ στάθηκε δίπλα της προσφέροντάς της πρακτική, αλλά και εμπειρική παρουσία. Ακριβώς επειδή η Νάιλα δεν αντιμετωπίστηκε ως ασθενής, αλλά ως ένας άνθρωπος σε βαθιά οδύνη, οι εμπειρίες της δεν ταξινομήθηκαν βιαστικά ως παθολογικές, αλλά, αντιθέτως, έγιναν αντιληπτές ως κανονικές αντιδράσεις σε μη κανονικές καταστάσεις. Είναι αλήθεια ότι πολλές επαρκείς θεραπευτικές ομάδες θα μπορούσαν να καταφέρουν κάτι παρόμοιο. Υπάρχει, όμως, κάτι που διαφοροποιεί την εργασία στο Βαβέλ καθιστώντας την παρέμβασή της διαφορετική: οι εργαζόμενοι δεν προσπάθησαν να "θεραπεύσουν" τη Νάιλα με κάποια αντι-τραυματική τεχνική, αλλά να εντοπίσουν και να στηρίξουν ό,τι ήταν ήδη πρακτικά και ψυχικά διαθέσιμο στην ίδια τη Νάιλα και στην κοινότητά της.

Ακολουθώντας το «Πλέγμα Αντιξοότητας», η ομάδα, αρχικά, αφιέρωσε χρόνο στην εδραίωση μιας ψυχικής σύνδεσης με τη Νάιλα, στη βάση της κατανόησης του πόνου και, ταυτόχρονα, του συνόλου της εμπειρίας της. Στη συνέχεια, η ομάδα προχώρησε στον εντοπισμό και την ενίσχυση των στοιχείων εκείνων που παρέμεναν ψυχικά και πρακτικά διαθέσιμα μέσα της, παρά την έκθεση στην αντιξοότητα, πλευρές της που η ίδια ήταν φυσικό να παραβλέπει λόγω του συνόλου της ψυχοκοινωνικής πίεσης που δεχόταν.

Μέσα σε αυτό το πνεύμα, η ομάδα του Βαβέλ διέκρινε ότι η ικανότητά της για ένα ζωντανό και εποικοδομητικό επικοινωνείν και σχετίζεσθαι με άλλες γυναίκες της ευρύτερης κοινότητας της, παρέμενε ανθεκτική και αναλλοίωτη. Η ομάδα, λοιπόν, επικέντρωσε τις παρεμβάσεις της στην ενίσχυση των ήδη δυνατών στοιχείων της, ενθαρρύνοντάς την στην ακόμα πιο εστιασμένη αξιοποίηση αυτών των ικανοτήτων. Με αυτή την φαινομενικά απλή κίνηση, η ομάδα στην πραγματικότητα επικύρωσε τις δεξιότητες της Νάιλα (επικύρωση που έλαβε χώρα έμπρακτα και όχι θεωρητικά). Η παρέμβαση αυτή κατεύθυνε τη Νάιλα μακριά από την υιοθέτηση της απλουστευτικής ταυτότητας του αβοήθητου και ευάλωτου θύματος, τονίζοντας, παράλληλα, την πολυπλοκότητα, τη μοναδικότητα και την ολότητά της που περιλαμβάνουν τον πόνο, τις απώλειες, αλλά και τις αναλλοίωτα διαθέσιμες ψυχικές δυνάμεις της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexia, I., Gionakis, N., Goumas, I., Kaisidou, K. & Kato, J. (2017). Crossing Borders and Boundaries, Towards an Encounter (Working on the Greek Islands). Στο J. Kato, G. Klaren & L. Nurith (Επιμ.), *Supporting Human Dignity in a Collapsing Field* (σ. 93-107). Istituto di Gestalt. Siracusa.
- Γκιωνάκης, Ν. (2012). Όταν τα δικαιώματα φαντάζουν πολυτέλεια: Φροντίδα της ψυχικής υγείας μεταναστών. *Σύναψις*, 27, 42-45.
- Γκιωνάκης, Ν. (2019). *Πρόσφυγες και ένταξη*. Ανακτήθηκε από <http://www.immigration.gr/2019/11/prosfyges-kai-entaksi.html>
- Γκιωνάκης, Ν., Χονδρού, Φ. & Τομέ, Σ. (2020). Οργανώνοντας μια μονάδα ψυχικής υγείας για την αντιμετώπιση των ψυχοκοινωνικών συνεπειών της πανδημίας του Covid-19. *Νέα Υγεία*, 107, 20-21. Ανακτήθηκε από <https://neaygeia.gr/wp/wp-content/uploads/2020/05/%CE%A4%CE%95%CE%A5%CE%A7%CE%9F%CE%A3-107.pdf>
- Gkionakis, N. (2016). The refugee crisis in Greece: training border security, police, volunteers and aid workers in psychological first aid. *Intervention Journal*, 14(1), 73-79.
- Gionakis, N. (2019). Vulnerability and the rationing of human rights. *World Congress News*, WPA, 2, 3-4.
- Gkionakis, N. & Stylianidis, S. (2016). Community Mental Healthcare for Migrants. Στο S. Stylianidis (Επιμ.), *Social and Community Psychiatry* (σ. 309-330). Springer.
- Ferenczi, S. (1955). *Final Contributions to the problems and Method of Psychoanalysis* (M. Balint, Επιμ.). London: Karnac.
- Freud, S. (1896). Analysis of a Case of Chronic Paranoia. S.E. 3.
- Freud, S. (1905). Three Essays on the Theory of Sexuality. S. E. 7.
- Freud, S. (1920). Beyond the Pleasure Principle. S.E. 18.
- Καραβέλλα, Μ. & Γκιωνάκης, Ν. (2016). Οι προδομένοι - Μελέτη μιας περίπτωσης οικογένειας από την Συρία. *Σύναψις*, 40, 8-13.
- Kuhn. T. S. (1981). *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα.
- Marlowe, J. M. (2010). Beyond the Discourse of Trauma: Shifting the Focus on Sudanese Refugees. *Journal of Refugees Studies*, 23(2), 183-198. doi.org/10.1093/jrs/feq013
- Marty, P. (1980). *Les mouvements Individuel de Vie et de Mort*. Paris: Payot.
- Papadopoulos, R. K. (2002). Refugees, home and trauma. Στο P. K. Papadopoulos (Επιμ.), *Therapeutic Care for Refugees. No Place Like Home* (σ. 9-39). London & New York: Karnac. (Ελληνική έκδοση: Παπαδόπουλος, Ρ.Κ. (2005). Αποδημία, Νόστος και Τραύμα. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές. Παλιννόστηση και Ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σ. 279-319). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Papadopoulos, R. K. (2007). Refugees, Trauma and Adversity-Activated Development. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9(3), 301-312. Ανακτήθηκε από <http://dx.doi.org/10.1080/13642530701496930>
- Papadopoulos, R. K. (2010). Enhancing Vulnerable Asylum Seekers' Protection (EVASP) Trainers' Handbook. Rome: International Organisation for Migration.

- Ανακτήθηκε από <https://babeldc.gr/wp-content/uploads/2018/06/EVASP-Trainers-HandbookOnline.pdf>
- Papadopoulos, R. K. (2011). The Umwelt and Networks of Archetypal Images: A Jungian Approach to Therapeutic Encounters in Humanitarian Contexts. *Psychotherapy and Politics International*, 9(3), 212-223. doi.org/10.1002/ppi.252
- Papadopoulos, R. K. (2021). *Involuntary Dislocation: Home, Trauma, Resilience and Adversity-Activated Development*. London: Routledge.
- Παπαδόπουλος, Ρ. Κ. & Γκιωνάκης, Ν. (2018). Υποστηρίζοντας πρόσφυγες με σοβαρές τραυματικές εμπειρίες. Η εφαρμογή της συνεργικής παρέμβασης σε πατέρες πρόσφυγες. *Σύναψις*, 14(48), 25-37.
- Παπαδόπουλος, Ρ. Κ. (Επιμ.). (2019). *Ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της προσφυγικής συνθήκης. Συνεργική Προσέγγιση*. Αθήνα: Κέντρο Ημέρας Βαβέλ. Ανακτήθηκε από <https://babeldc.gr/wp-content/uploads/2019/09/Psychokoinonikes-diastraseis-prosfygikh-syn8hkhs.pdf>
- Παπαδόπουλος, Ρ. Κ. (2021). Η προσέγγιση της Συνεργικής Θεραπευτικής Πολυπλοκότητας στην Ακούσια Αποικασία. *Συστημική Σκέψη & Ψυχοθεραπεία*, 18, 47-63. Ανακτήθηκε από <https://hestafta.org/systimiki-skepsi-psychotherapeia-periodiko/teuchos-18/%ce%b7-%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%ce%ad%ce%b3%ce%b3%ce%b9%cf%83%ce%b7-%cf%84%ce%b7%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%b5%cf%81%ce%b3%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%b8%ce%b5%cf%81%ce%b1%cf%80%ce%b5%cf%85%cf%84/>
- Στυλιανίδης, Σ. (2020). *Συνέντευξη του Ρένου Παπαδόπουλου στον Στέλιο Στυλιανίδη*. Ανακτήθηκε από <https://hspgp.gr/wp-content/uploads/2020/05/RKP-Interview-Stelios-8-May-20.pdf>
- Womersley, G., Kloetzer, L., Van den Bergh, R., Venables, E., Severy, N., Gkionakis, N., Popontopoulou, C., Kokkiniotis, M. & Zamatto, F. (2018). “My mind is not like before”: Psychosocial Rehabilitation of Refugee Victims of Torture and Other Forms of Ill-Treatment in Athens. *Torture*, 28(2), 72-84. Ανακτήθηκε από <https://tidsskrift.dk/torture-journal/article/view/106825>